

DĖL KALBĖJIMO VEIKSMAŽODŽIŲ LEKŠINĖS SEMANTINĖS GRUPĖS

D. VASILIAUSKIENĖ

Pastaruoju metu tiek tarybinių, tiek užsienio kalbininkų dėmesio centre yra klausimai, susiję su kalbos semantinės sistemos nagrinėjimu. Vienas iš tos sistemos analizavimo būdų yra atskirų leksinių semantinių žodžių grupių išskyrimas ir jų visapusiškas aprašymas.

Kaip žinome, „žodžiai kalboje egzistuoja ne izoliuotai, bet, sudarydami tam tikrą sistemą, yra susieti įvairiais tarpusavio santykiais. Jie gali grupuotis pagal bendras gramatinės reikšmės (pvz., vienos kalbos dalies žodžiai), pagal morfeminės sandaros bendrumą (pvz., žodžiai, turintys vienodą šaknį arba priesagą) ir pagaliau kokių nors leksinės reikšmės asociacijų pagrindu“¹. Dar F. de Sosiūras² nurodė, kad kalbos elementai esti susiję dvejopu pobūdžio santykiais: paradigmniais (asociatyviniais) ir sintagminiais. Paradigminiai santykiai jungia žodžius ir į leksines semantines grupes. Detali šių grupių (jų apimties, vidinių ryšių, tarpusavio santykių) analizė padeda geriau pažinti kalbos žodyninę sudėtį ir įrodo kalbos leksinio lygmens sistemiskumą.

Šiuo metu tarybinėje lingvistikoje išnagrinėta nemaža leksinių semantinių grupių (toliau – LSG). Ypač intensyviai nagrinėjamos veiksmažodžių LSG, nes „veiksmažodis yra pati sudėtingiausia ir plačiausia gramatinė kategorija“³. Remiantis įvairių kalbų medžiaga, yra aprašytos psichinio poveikio, smūgio, jausmų, skambėjimo, judėjimo, mąstymo ir kitos veiksmažodžių grupės⁴. Tyrinėjamos kai kurios ir lietuvių kalbos leksinės semantinės grupės bei jų skirstymo bruožai⁵.

¹ Гак В. Г. Сопоставительная лексикология. М., 1977, с. 150.

² Žr. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию. Курс общей лингвистики. М., 1977, с. 155–159.

³ Виноградов В. В. Русский язык. М., 1972, с. 337.

⁴ Фоменко Ю. В. Глаголы психического воздействия в русском языке. — Науч. тр. Новосибирского гос. пед. ин-та, 1975, вып. 119; Фоменко Ю. В. Класс глаголов удара в русском языке. — Науч. тр. Новосибирского гос. пед. ин-та, 1975, вып. 119; Долгих Н. Г. Семантическое поле глаголов эмоций в современном английском языке. Автореф. канд. дис. Тбилиси, 1970; Васильев Л. М. Семантические классы глаголов чувства, мысли и речи. — Уч. зап. Башкирского гос. ун-та им. 40-летия Октября. Сер. филол. наук. Уфа, 1971, вып. 43, № 16 (20); Авалиани П. М. К вопросу о дифференциальном семантическом признаке глаголов звучания. — В кн.: Вопросы языковой структуры. Киев, 1976; Муравьева Л. С. Сочетаемость глаголов движения с другими глаголами в современном русском языке. Автореф. канд. дис. М., 1975; Гарипова Н. Д. Опыт лексико-грамматической характеристики сочетаемости глаголов мышления в современном русском языке. — Уч. зап. Башкирского ун-та. Сер. филол. наук. Уфа, 1964, т. XVIII, № 8 (12); Степанова Г. В. Лексико-семантическая группа глаголов понимания. — Вопросы семантики. Межвузовск. сб. Л., 1974, вып. 1.

⁵ Paulauskienė A. Leksinės gramatinės lietuvių kalbos veiksmažodžių reikšmės. V., 1967; Гудавицюз А. Опыт семантической типологии (Verba Videndi в литовском и русском

Viena iš pagrindinių LSG yra kalbėjimo veiksmazodžiai (verba dicendi). Konstruojant kalbinį tekstą, išryškėja specifinis tų veiksmazodžių reikšmingumas ir būtinumas dažnai juos vartoti. Be to, kalbėjimo veiksmazodžių atspindimas kalbėjimo procesas vaidina svarbų vaidmenį žmogaus gyvenime – tas procesas yra susijęs su žmogaus, kaip visuomenės nario, veikla. Lietuvių kalbos kalbėjimo veiksmazodžiai specialiai dar netyrinėti⁶.

Šio straipsnio tikslas – panagrinėti kai kurias problemas, išylančias aiškinantis LSG esmę, ir nustatyti kalbėjimo veiksmazodžių išskyrimo kriterijus ir šios grupės ryšius su kitomis veiksmazodžių LSG.

Nustatinėjant leksinės semantinės grupės požymius ir konkrečiai kalbėjimo veiksmazodžių LSG, atrodo, sunku apeiti ir reikšmės bei leksikos sistemiskumo problemas, nes „visas kalbos žodynas gali būti pateiktas kaip susiliečiančių, o kartais ir susikerančių LSG sistema“⁷. Atskira LSG yra leksinės semantinės sistemos dalis.

Tarybinėje kalbotyroje leksinė reikšmė dažniausiai nusakoma kaip „daikto, reiškinio ar santykio atspindys sąmonėje (arba analogiško pobūdžio psichinis darinys, susidedąs iš atskirų tikrovės elementų atspindžių), sudarantis žodžio struktūros vidinę pusę, su kuria lyginant žodžio garsinė pusė yra materialus apvalkalas, būtinas ne tik nusakant reikšmę ir perteikiant ją kitiems žmonėms, bet ir pačiam reikšmės atsiradimui, formavimuisi ir vystymuisi“⁸.

Leksinė žodžio reikšmė nėra pats mažiausias leksinės semantikos vienetas – tai sudėtingas darinys, susidedantis iš elementaresnių semantinių komponentų (semų), pavyzdžiui: *pranešti* = „kalbėti“ + „stengtis perteikti informaciją“ + „perdavimo būdas – neutralus“; *įkalbinėti* = „kalbėti“ + „stengtis perteikti informaciją“ + „daryti poveikį“ + „perdavimo būdas – neutralus“; *murmėti* = „kalbėti“ + „reikšti mintį“ + „perdavimo būdas – negarsus, neaiškus kalbėjimas“ ir pan.⁹ Stambesnes reikšmes vadinsime kategorinėmis, pvz., kalbėjimo tikslas, kalbėjimo būdas¹⁰.

Elementari leksinio vieneto reikšmė (sema) taip pat skirtingai suvokiama ir įvairiausiai vadinama: diferenciniu elementu, semantiniu daugikliu, diferenciniu požymiu, komponentu, sema¹¹. Pastarasis terminas, atrodo, laikytinas „labiausiai paplitusiu tiek gramatikoje, tiek leksikologijoje“¹². Atskiros leksinės žodžio reikšmės struk-

языках). – Kalbotyra, 1971, t. XXII (2); Šarka G. Judėjimo veiksmazodžių leksinės semantinės grupės sisteminiai ryšiai. – Kn.: Leksikos ir sintaksės klausimai. Šiauliai, 1974; Jakulienė A. Lietuvių kalbos veiksmazodžių semantinės grupės. – Ten pat.

⁶ Iš darbų, nagrinėjančių kitų kalbų kalbėjimo veiksmazodžius, galima paminėti: Недялкова Т. М. Лексическая группа глаголов речи в современном немецком языке. Автореф. канд. дис. М., 1961; Степанова Г. В. Лексико-семантическая группа глаголов речи в современном русском языке. Автореф. канд. дис. М., 1970; Михедова Л. Г. Тематический ряд *verba dicendi* в современном английском языке. Автореф. канд. дис. М., 1971; Бырке М. Г. Лексико-семантический анализ глаголов говорения в молдавском языке. Автореф. канд. дис. Кишинёв, 1974 ir kt.

⁷ Гак В. Г. *Min. veik.*, p. 150.

⁸ Смирницкий А. И. Значение слова. – ВЯ, 1955, № 2, с. 89.

⁹ Гудавичюс А. Об одном критерии выделения лексико-семантических групп. – Kalbotyra, 1971, XXII (2), p. 8.

¹⁰ Terminas „kategorinė sema“ imtas iš: Гак В. Г. Сопоставительная лексикология. М., 1977.

¹¹ Plačiau žiūrėti: Гулыга Е. В., Шендельс Е. И. О компонентном анализе значимых единиц языка. – Принципы и методы семантических исследований. М., 1976, с. 291–295.

¹² Гулыга Е. В., Шендельс Е. И. *Min. veik.*, p. 294.

tūrą suprantame kaip elementarių reikšmių (semų) visumą, o kiekviena sema yra „denotatui objektyviai priklausančių arba jam kalbinės aplinkos priskiriamų diferencinių bruožų atspindys kalbos vartotojo sąmonėje...“¹³ Žodžio reikšmių visuma sudaro žodžio, kaip žodyninio vieneto, semantinę struktūrą. Žodžiai, paimti viena savo reikšme, kuri turi bendrą tas atskirų žodžių reikšmes siejantį semantinį komponentą – archisemą¹⁴, laikomi lekseine semantine grupe.

Vadinasi, tiek atskiros žodžio reikšmės, tiek jo reikšmių visumos, tiek žodžių grupavimo į LSG pagrindas yra „semantiniai komponentai, kurie atspindi kalbančiojo išskiriamus tikrovės bruožus“¹⁵.

Semantinė žodžių grupė kartais suprantama labai plačiai ir vadinama temine eile (ряд, разряд)¹⁶, kitų – siauriau: kaip leksinė semantinė grupė (группа, разряд)¹⁷. Į leksinę semantinę grupę žodžiai skiriami pagal tam tikrą reikšmių bendrumą (*kalbėti, sakyti, šnekėti* ...), o į teminę eilę – pagal jų reikšmių suderinamumą, pagal daiktinių loginių žodžių ryšių turinį (*važiuoti, autobusas, kelias, greitai, į kaimą* ...)¹⁸. Čia bus apžvelgiamos tik leksinės semantinės grupės.

„Reikšmių bendrumas“¹⁹, pagal kurį išskiriama LSG, deja, nėra nei labai aiškus nei apibrėžtas. Tą patį galima pasakyti dėl požymių „reikšmės artumas, reikšmių tvarkos vienodumas (однопорядковость)“²⁰. Dar vienas esminis klausimas – kas laikytina sudaromuoju LSG vienetu? Ar tai visa leksema, ar tik žodis, paimtas kuria nors viena savo reikšme? Jeigu LSG vienetu imsime visą leksemą, vargu ar tokia grupė bus charakterizuojama leksinių reikšmių artumu, nes tarp „žodžių išvestinių reikšmių gali nebūti jokio panašumo“²¹.

¹³ Гак В. Г. К проблеме гносеологических аспектов семантики слова. – Вопросы описания лексико-семантической системы языка. Тезисы докладов, ч. 1. М., 1971, p. 95.

¹⁴ Čia vartojame V. Gako terminą, kurį jis yra skolinęs iš prancūzų kalbininko В. Потје.

¹⁵ Гак В. Г. Сопоставительная лексикология. М., 1977, с. 154.

¹⁶ Бахтина В. П. Лексико-грамматическая сочетаемость глаголов речи в русском литературном языке II половины XIX века. Автореф. канд. дис. Воронеж, 1965; Бурке М. Г. Лексико-семантический анализ глаголов говорения в молдавском языке. Автореф. канд. дис. Кишинев, 1974 ir kiti.

¹⁷ Рейман Е. А. Лексическая группа глаголов речи и производных от них существительных в современном английском языке. Автореф. канд. дис. Л., 1952; Недялкова Т. М. Лексическая группа глаголов речи в современном немецком языке. Автореф. канд. дис. М., 1961; Кодухов В. И. Из истории глаголов говорения в русском литературном языке XVII–XVIII вв. – Уч. зап. Казанского ун-та, 1961, т. 119, кн. 5; Степанова Г. В. Лексико-семантическая группа глаголов речи в современном русском языке. Автореф. канд. дис. М., 1970; Контелова Г. В. Опыт сопоставительного изучения глаголов речи английского и русского языков. Автореф. канд. дис. Киев, 1973; Ничман З. В. К вопросу о лексико-семантических группах слов (на материале глаголов устной речи в современном русском языке). – Науч. тр. Новосибирского гос. пед. ин-та, 1973, вып. 91; Пак Г. А. К вопросу о принципах выделения глаголов речи. – Науч. тр. Новосибирского гос. пед. ин-та, 1975, вып. 119. Populiari „semantinio lauko“ sąvoka taip pat siejama su semantinėmis grupėmis, plg. Долгих Н. Г. Семантическое поле глаголов эмоций в современном английском языке. Автореф. канд. дис. Тбилиси, 1975.

¹⁸ Гак В. Г. Op. cit., p. 150.

¹⁹ Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. М., 1969, с. 118.

²⁰ Кодухов В. И. Из истории глаголов говорения в русском литературном языке XVII–XVIII вв. – Уч. зап. Казанского ун-та, 1961, т. 119, кн. 5, с. 216–217.

²¹ Ничман З. В. К вопросу о лексико-семантических группах слов (на материале глаголов устной речи в современном русском языке). – Науч. тр. Новосибирского гос. пед. ин-та, 1973, вып. 91, с. 9.

Neturint griežto ir apčiuopiamo kriterijaus, kuriuo remiantis sudaroma LSG, sunku nustatyti ir jos ribas. Matyt, čia reikėtų sutikti su A. Gudavičiumi, kuris teigia, kad LSG ribos dažnai labai ginčytinas klausimas, kad nepagrįstai daugelis autorių stengiasi jas griežtai nustatyti – tai prieštarauja leksikos sistemingumo principui: tų pačių semantinių požymių pasikartojimas daugelio žodžių reikšmėse susieja tarpusavyje ne vienos LSG žodžius²². Viena LSG pereina į kitą, ir visos LSG organiskai įsilieja į kalbos semantinę sistemą, su ja neatskiriamai susietos įvairiais santykiais. Tyrinėdami sąlygiškai galime vieną LSG išimti iš visos sistemos ir ieškoti bent apytikrių kriterijų, pagal kuriuos tą ar kitą žodį priskirsime šiai grupei.

Dauguma tyrinėtojų teigia, kad kalbėjimo veiksmažodžių grupei priklauso veiksmažodžiai, kurie žymi kalbėjimo aktą, procesą ir turi semantinį požymį „žodiškai reikšti mintis“²³.

Mūsų manymu, kalbėjimo veiksmažodžių LSG turėtų priklausyti veiksmažodžiai, kurie turi išreikštą bendrą visai objektų klasei semą – „kalbėjimas, artikuliuotų garsų tarimas (kalbinio bendravimo tikslais)“.

Šalia semantinių kriterijų šiai grupei, kaip nurodo V. Bachtina, svarbūs dar ir gramatiniai: 1) subjektas, reiškiamas daiktavardžiu su asmens reikšme, 2) veiksmažodį palydinčios ir atskleidžiančios jo turinį gramatinės formos ar konstrukcijos, kaip antai: tiesioginio papildinio galininkas, šalutinis papildinio sakinytis, tiesioginė kalba, o kai kuriems veiksmažodžiams, turintiems raginimo, valios reikšmes, – objektinis infinitivyvas²⁴.

Kad įvairūs požymiai, būdingi kalbėjimo veiksmažodžiams, vienas kitą sąlygoja ir kad, priskiriant veiksmažodį šiai grupei, reikia remtis tų požymių kompleksu, nurodo ir kiti tyrinėtojai. G. Pakas išskiria keturis tokius kompleksinius požymius²⁵: 1) leksinė veiksmažodžio reikšmė – jo ryšys su kalbėjimo aktu, 2) veiksmažodžio leksinis jungimasis su tam tikrų grupių žodžiais, 3) konfigūracijų, į kurių sudėtį kalbėjimo veiksmažodžiai įeina kaip jų branduolys, tipai, 4) veiksmažodžių gebėjimas įvesti tiesioginę kalbą²⁶.

Toliau pats G. Pakas pripažįsta, jog esminiai yra tik pirmieji du semasiologiniai požymiai²⁷, o trečiojo ir ketvirtojo derinys kiekvienam kalbėjimo LSG pogrupiui yra specifinis. Santykytis su tiesiogine kalba yra būdingas ne visiems kalbėjimo veiksmažodžiams (plg.: *kalbėtis, šnekučiuotis, tartis*), antra vertus, pavyzdžiai rodo, kad

²² Гудавичюс А. Об одном критерии выделения лексико-семантических групп. – *Kalbotyra*, 1971, XXII (2), p. 14–15.

²³ Рейман Е. А. Лексическая группа глаголов речи и производных от них существительных в современном английском языке. Автореф. канд. дис. М., 1952; Кодухов В. И. Из истории глаголов говорения в русском литературном языке XVII–XVIII вв. – Уч. зап. Казанского ун-та, 1961, т. 119, кн. 5; Недялкова Т. М. Лексическая группа глаголов речи в современном немецком языке. Автореф. канд. дис. М., 1961; Ничман З. В. Лексическая классификация безобъектных глаголов речи в русском языке. – В кн.: Вопросы морфологии и синтаксиса современного русского языка. Новосибирск, 1966.

²⁴ Бахтина В. П. Лексико-грамматическая сочетаемость глаголов речи в русском литературном языке II половины XIX века. Автореф. канд. дис. Воронеж, 1956, с. 35–36.

²⁵ Пак Г. А. К вопросу о принципах выделения глаголов речи. – Науч. тр. Новосибирского гос. пед. ин-та, 1975, вып. 119, с. 28–29.

²⁶ Matome, kad čia iš esmės nurodomi tie patys požymiai, kaip ir V. Bachtinos.

²⁷ Šiame straipsnyje mums rūpi tik semantiniai (semasiologiniai) kalbėjimo veiksmažodžių išskyrimo kriterijai.

tiesioginę kalbą gali įvesti ne vien tik kalbėjimo, bet ir kitų grupių veiksmožodžiai (plg.: *atsidusti, nusižiovauti, linktelėti, mostelėti, susirūpinti, išsiviepti, pašokti* ir kt.), pvz.:

- *Priėmė kankinio vainiką varguolis, ir lengva jam, – atsiduso moteriškė, – o kaip su tais pipirais dabar be jo tai motinai?* P. Cvirka.
- *Bėgti... tuščiomis rankomis?* – *žioptelėjo Genadijus.* J. Avyžius.

Kiekvienas kalbėjimo veiksmožodis turi ne tik bendrąsias, visai klasei būdingas semas, bet ir diferencines, skiriančias jį nuo kitų tos grupės žodžių. Šios semos dar skirstomos į aprašomąsias ir santykinės²⁸. Kalbėjimo veiksmožodžių aprašomosios diferencinės semos susijusios su artikuliuotų garsų tarimo būdu (plg. *rėkti, tarti, burbėti*), nes veiksmo reiškimosi „būdas yra jo vidinė charakteristika“²⁹. Nagrinėjamų veiksmožodžių santykinės semos priklauso nuo kalbėjimo tikslo: 1) išreikšti mintį, 2) teikti informaciją, 3) stengtis ką nors kalba paveikti ir pan. Antraeilūs, dažnai nebūtinus požymius, įvairias asociacijas, su kuriomis žodis susijęs žmonių sąmonėje³⁰, gali atspindėti potencinės semos, pvz., kalbėjimo veiksmožodžių tokia sema yra veiksmo intensyvumas (plg. *šaukti, rėkti* ...).

Kalbėjimo veiksmožodžių leksinės reikšmės turi nemaža skirtumų. Kai kurie iš jų žymi tik patį kalbėjimo aktą, pvz., *kalbėti, tarti, sakyti*, kiti – kalbėjimo procesus, susijusius su kitomis žmogaus veiklos pusėmis, pvz., *protestuoti, raginti, reikalauti, raminti*. Todėl, nustatant kalbėjimo veiksmožodžių LSG ribas, tikslinga paminėti žodžių grupes, su kuriomis tie veiksmožodžiai yra susiję.

Be to, kaip ir kitos LSG, ši veiksmožodžių grupė nėra uždara. Kalbėjimo veiksmožodžiais virsta nemaža kitų grupių veiksmožodžių, kuriems kalbėjimo reikšimas nėra pirmaeilis, jie vartojami perkeltine prasme, dažniausiai metaforiškai³¹.

Panagrinėjus medžiagą, nustatyta, kad kalbėjimo veiksmožodžiai glaudžiai susiję su keliomis veiksmožodžių grupėmis.

1) Veiksmožodžiai, žymintys paukščių, gyvulių riksmus, gamtos reiškinių garsus (*burkuoti, krankti, riaumoti, šnypšti, baubti, griaudėti, dundėti, cypti* ir kt.) priklauso vadinamųjų „skambėjimo“ veiksmožodžių grupei, kurios pagrindinis semantinis požymis – „neartikuliuotų garsų skleidimas“. Kadangi kalbėjimo veiksmožodžių archisema – „artikuliuotų garsų tarimas“, tai su „skambėjimo“ veiksmožodžiais juos sieja sema „garsų skleidimas“, o skiria reiškiamų garsų pobūdis: vienur artikuliuoti, kitur neartikuliuoti garsai³². Tai sinchroniniai tų grupių santykiai. Tos grupės santykiauja ir diachroniškai. Turėdami tą pačią semą „skleisti garsus“, „skambėjimo“ veiksmožodžiai gali imti charakterizuoti išorinę kalbėjimo proceso pusę; pakinta tų veiksmožodžių valentinės savybės ir jie pereina į kalbėjimo veiksmožodžių LSG. Pvz.:

– *Trr, kad tavo rupkė, trr – rr!* – *subaubė keleivis, tačiau nepajudėjo iš savo vietos...* P. Cvirka.

²⁸ Žr. Гак В. Г. К проблеме семантической синтагматики. – Проблемы структурной лингвистики 1971. М., 1972, с. 369–373.

²⁹ Гак В. Г. Сопоставительная лексикология. М., 1977, с. 15.

³⁰ Ibid.

³¹ Педалякова Т. М. Оп. cit., p. 9 – 10.

³² Жг. Ничман З. В. К вопросу о лексико-семантических группах слов (на материале глаголов устной речи в современном русском языке). – Науч. тр. Новосибирского гос. пед. ин-та, 1973, вып. 91, с. 12.

– *Tai tu ir tokiom šventvagystėm užsiimi? – sugriaudėjo neiškentęs klebonas. K. Boruta.*

2) Neabejotinas kalbėjimo veiksmažodžių ryšys su „mąstymo“ veiksmažodžiais: ir vieni, ir kiti turi semą „minčių reiškinas“. Skiriasi jie tikslo siekimo būdu: kalbėjimo veiksmažodžiai mintį reiškia žodinės kalbos forma, o „mąstymo“ veiksmažodžiai – „vidinės kalbos“ forma. Pvz.:

„*Jis nuėjo čia, – mąstė jį, nepajėgdama atplėšti žvilgsnio nuo srovės plaunamo smėlio. – Aš turiu pasivyti, kas bebūtų, turiu jį pasivyti*“.
J. Avyžius.

Bet vienas skeptiškai paabejojo:

– *Argi jau taip ir žaidžia? V. Mykolaitis-Putinas.*

3) Kai kuriems kalbėjimo veiksmažodžiams būdinga sema „kalbėti, norint padaryti kam nors psichinį poveikį“. Tokia sema yra pagrindinė ir vadinamiems „psichinio poveikio“ veiksmažodžiams (pvz., *paikinti, erzinti, sujaudinti* ...). Ir šiuo atveju kalbėjimo veiksmažodžius atskiria diferencinė sema – „žodinis tikslo siekimo būdas“; jei šios nėra, o pasakyta tik pirmoji, tai veiksmažodis priklauso „psichinio poveikio“ LSG, plg.:

– *Nurimk, dukrele, – ramino tėvas, nors patį šiurpulys krėtė.*

K. Boruta.

– *Daug žinoti nori, greitai pasensi, – erzinosi Tadas. Lazdynų Pelėda.*

4) Metaforizuojami „emocinių pergyvenimų“ veiksmažodžiai (pvz.: *džiaugtis, pasiilgti, nusigąsti, sielvartauti* ir kt.) gali būti vartojami vietoj kalbėjimo veiksmažodžių, bet tiesioginį semantinį ryšį tarp šių žodžių sunku įžiūrėti. Matyt, emociniai atspalviai gali šlietis prie kalbėjimo reikšmės. Pvz.:

– *Turtingi bėdavoja, kad jų miršta, neišgyvena, o kad mano nors vieną žemelė atimtų, nors viena našta sumažėtų, – sielvartaudavo motina. P. Cvirka. (Galima pakeisti į: Turtingi bėdavoja, kad jų miršta, neišgyvena, o kad mano nors vieną žemelė atimtų, nors viena našta sumažėtų, – sakydavo sielvartaudama motina.)*

5) Tikrovėje kalbėjimo procesas dažnai yra lydymas vienokio ar kitokio veiksmo, todėl savotiškais kalbėjimo veiksmažodžių pakaitalais (dažniausiai prie tiesioginės kalbos) gali eiti metaforiškai vartojami ir „judėjimo ar mechaninio veiksmo“ veiksmažodžiai, pvz.,

– *Kvaila merga, – nusižiovavo Adomas. J. Avyžius. (Galima pakeisti į: – Kvaila merga, – pasakė žiovaudamas Adomas.)*

6) Su „valios reiškinio“ veiksmažodžiais kalbėjimo veiksmažodžiai gali turėti bendrą semą „stengtis paraginti veiksmui“, bet kalbėjimo veiksmažodžiai reiškia žodinį raginimą, o „valios reiškinio“ – įvairius kitus būdus. Pvz.:

Adomas tingiai atsisėdo. ...

– *Atvesk Puplėsį, – paliepė, nepasukdamas galvos. J. Avyžius.*

– *Daugiau neduok, – įsakė klebonas, vakarienei įpusėjus. V. Mykolaitis-Putinas.*

7) Su „pranešimo“ veiksmožodžiais kalbėjimo veiksmožodžius sieja sėma „pranešimas, minties, idėjos perteikimas“, kitaip tariant, vienas ir kitais reiškiamas vienodas veiksmo tikslas, bet skiriasi šio tikslo siekimo būdai: *pasakoti, kalbėti, pranešti... rodo, kad tikslo siekiama žodinės kalbos forma; signalizuoti, telegrafuoti, rašyti – tikslo siekiama kodu, signalais, rašytiniais ženklais.*

Iš to, kas pasakyta, ir iš surinktų keleto tūkstančių kalbėjimo veiksmožodžių vartosenos lietuvių ir anglų kalbose pavyzdžių galima padaryti kelias išvadas.

1. Kalbėjimo veiksmožodžių leksinė semantinė grupė yra svarbi ir beveik vienodai gausi tiek lietuvių, tiek anglų kalbose.

2. Išskiriant atskiras veiksmožodžių LSG, pagrindas turėtų būti veiksmožodžio semantiniai (semasiologiniai) požymiai.

3. Griežtų ribų tarp skirtingų veiksmožodžių LSG nėra, nes atskiros LSG sudaro vieną kalbos sistemą.

4. Pagrindinis kalbėjimo veiksmožodžių semantinis požymis yra „kalbėjimas, artikuluotų garsų tarimas kalbinio bendravimo tikslais“.

5. Kalbėjimo veiksmožodžių LSG nėra uždara; glaudžiausiai ji susijusi su LSG tų veiksmožodžių, kurie turi tų pačių sėmų, kaip ir kalbėjimo veiksmožodžiai, taip pat ir su veiksmožodžiais, kurie vartojami metaforiškai kalbėjimo veiksmožodžių vietoje. Tokiais veiksmožodžiais laikytini: „skambėjimo“, „mąstymo“, „psichinio poveikio“, „emocinių pergyvenimų“, „judėjimo ir mechaninio veiksmo“, „valios reiškinio“, „pranešimo“ veiksmožodžiai.

Vilniaus V. Kapsuko universitetas
Anglų filologijos katedra

Įteikta
1977 m. rugsėjo mėn.

ON VERBA DICENDI

D. VASILIAUSKIENĖ

Summary

The present article is a review of the existing opinions on the status of the different semantic groups of verbs in the lexical system of language, with particular reference to VERBA DICENDI in Lithuanian and English. Factors relevant to the identification of VERBA DICENDI in the two languages are considered and the relations of these verbs to the other semantic groups of verbs are discussed.